

АНАЛІЗ ІНДЕКСНИХ МЕТОДИК ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКІВ

Досліджено сутність та механізм рейтингового оцінювання фінансового стану банків за індексним підходом. Розглянуто вихідні положення рейтингової методики Кромонава та методики Ширинської. Виявлено переваги та недоліки, які притаманні зазначеним та індексним методикам загалом. Визначено основні напрями удосконалення методик рейтингового оцінювання фінансового стану банків.

Ключові слова: банк, фінансовий стан банку, рейтинг банку, оцінювання фінансового стану банку, рейтингова методика, показники діяльності банку.

Визначення рівня фінансового стану банків є одним із головних завдань органів банківського нагляду, банків та професійних учасників фінансового ринку, яке допомагає запобігти низці серйозних проблем і значною мірою сприяє зміцненню економічної безпеки та стабільності банківської системи. У світовій практиці фінансовий стан банків оцінюють через рейтингові методики, які будують за різними принципами. Індексні методики набули поширення внаслідок простоти їхнього застосування, але їм притаманні суттєві недоліки, які призводять до викривлення оцінок банків, унаслідок чого загострюються проблеми не тільки у фінансовій сфері, а й в економіці загалом. Проблеми якісного оцінювання фінансового стану банків у сучасних умовах постали особливо актуально, а тому потребують глибокого наукового опрацювання.

Велике значення рейтингового оцінювання фінансового стану банків зумовило постійну увагу наукових кіл до різних її аспектів. Важливий внесок у вирішення низки завдань зроблено працями Г. Азаренкової, В. Батковського, О. Головка, І. Гумен, В. Кочеткова, Р. Тиркало, Н. Шелудько, З. Щибоволока та інших. Вивчення здобутку вищеперелічених вчених дає змогу ґрунтовно підійти до з'ясування сутності поставленого наукового завдання, а також виявити проблеми, які досі залишаються невирішеними.

У сучасній економічній літературі все ще недостатньо критичних аналітичних праць, присвячених оцінці ефективності методик рейтингового оцінювання фінансового стану банків. Потребують доопрацювання наукові пропозиції, які можуть бути реально застосовані на практиці задля удосконалення рейтингових методик. Є й інші недоліки. У зв'язку з цим виникла об'єктивна необхідність подальшого дослідження проблем оцінювання фінансового стану банків з метою зміцнення економічної безпеки та підвищення стабільності функціонування банківської системи.

Наше дослідження має на меті виявити реалістичність оцінок фінансового стану банків, які отримуються у результаті застосування індексних методик їх рейтингування. Для реалізації зазначеної мети у роботі вирішуються такі головні завдання:

– з'ясувати сутність індексного підходу при

оцінюванні фінансового стану банків;

- дослідити вихідні засади рейтингової методики оцінювання фінансового стану банків Кромонава;
- розглянути особливості методики оцінювання фінансового стану банків Ширинської;
- визначити основні переваги та недоліки, які притаманні методикам Кромонава і Ширинської та індексним методикам загалом;
- визначити напрями удосконалення методик рейтингового оцінювання фінансового стану банків.

Дедалі більшого поширення в Україні набуває застосування індексних методик оцінювання фінансового стану банків, за якими визначаються головні оціночні показники діяльності банків та присвоюються вагові коефіцієнти кожному з них. Індексні методики дають змогу комплексно враховувати різні аспекти банківської діяльності, а їхній остаточний результат (загальний рейтинг банку) визначається шляхом перемноження оціночних показників на їх вагові коефіцієнти та додаванням отриманих результатів. Ці методики є достатньо точними, проте головна проблема полягає у виборі найважливіших фінансових показників, що їх потрібно враховувати, і які максимально би відображали усі аспекти діяльності банків. Вибрати їх не завжди вдається правильно.

З усіх індексних методик оцінювання фінансового стану банків в Україні учасники фінансового ринку та науковці найчастіше використовують методики Кромонава та Ширинської. Рейтингова методика Кромонава ґрунтується на використанні семи абсолютних параметрів: статутний капітал; власний капітал; зобов'язання "до запитання"; сумарні зобов'язання; ліквідні активи; ризикові (робочі) активи; розмір "захищеного" капіталу. На підставі цих даних, які беруться з балансу, розраховується шість критеріальних коефіцієнтів, за якими й визначають фінансовий стан банків. Серед них: k1 – генеральний коефіцієнт надійності, k2 – коефіцієнт миттєвої ліквідності, k3 – крос-коефіцієнт, k4 – генеральний коефіцієнт ліквідності, k5 – коефіцієнт захищеності капіталу та k6 – коефіцієнт фондової капіталізації прибутку.

Генеральний коефіцієнт надійності (k1)

визначається як відношення власного капіталу банку до його ризикованих (робочих) активів. Він показує ступінь забезпеченості ризикованих вкладень банку його власним капіталом, за рахунок якого будуть оплачуватися можливі збитки у разі неповернення того чи іншого працюючого активу. Оптимальне значення цього коефіцієнта визначено на рівні 1. Це означає, що банк повинен розмістити в робочі активи кошти у розмірі власного капіталу [6, с. 150]. Але оскільки власний капітал банку здебільшого становить лише близько 10% від загального капіталу, такий банк не зможе вести прибуткову діяльність і швидко збанкрутує. Тому визначено оптимальне значення показника – “1” викликає сумнів.

Коефіцієнт миттєвої ліквідності (k2) визначається як відношення ліквідних активів банку до його зобов'язань “до запитання”. Оптимальне значення цього показника визначено на рівні 1. K2 показує, чи використовує банк кошти клієнтів на рахунках “до запитання” як власні кредитні ресурси і якою мірою ці кошти задіяні в активних операціях. Окрім того, коефіцієнт миттєвої ліквідності показує і здатність банку повертати надані йому у розпорядження грошові ресурси за першою вимогою, що є надзвичайно важливим першочергово для тих клієнтів, які перебувають у банку на розрахунково-касовому обслуговуванні та мають “щоденну” потребу в коштах.

Крос-коефіцієнт (коефіцієнт k3) визначеним оптимальним значенням має “3” і розраховується як співвідношення усіх зобов'язань банку до робочих активів. Проте, якщо сумарні зобов'язання банку втричі перевищуватимуть його робочі активи, такий банк не зможе ефективно функціонувати і стане збитковим, адже абсолютна більшість залучених коштів не буде задіяна, а виплачувати за ними процент треба. Тому визначена оптимальна величина цього коефіцієнта на рівні “3”, як і деяких інших коефіцієнтів, поданих у методиці, не викликає довіри. Запропонована оптимальна величина коефіцієнта k3 у розмірі “3” не може такою вважатися.

Генеральний коефіцієнт ліквідності (k4) визначається як відношення ліквідних активів і захищеного капіталу до сумарних зобов'язань банку та відображає забезпеченість грошових коштів клієнтів ліквідними активами, нерухомістю і цінностями. Іншими словами, цей коефіцієнт характеризує спроможність банку задовольнити вимоги кредиторів. Рекомендоване значення коефіцієнта k4 – “1”. Це означає, що банк повинен тримати у ліквідній формі та у вигляді капітальних вкладень кошти обсягом, який дорівнює обсягу сумарних зобов'язань [6, с. 150]. Проте така діяльність є неприпустимою, вона швидко призведе до збитковості банку, оскільки високоліквідні кошти майже не приносять доходу.

Коефіцієнт захищеності капіталу (k5) розраховується як відношення захищеного капіталу до усього власного капіталу, і він показує, якою мірою банк враховує інфляційні процеси та яку частку своїх активів розміщує в нерухомість, цінності й устаткування. Цей коефіцієнт доцільно використовувати також як непрямий показник надійності банку, оскільки банки, що розраховують на короткостроковий термін своєї діяльності, зазвичай не вкладають кошти у розвиток [5, с. 156]. Тому з коефіцієнта захищеності капіталу необхідно судити й про стратегічні наміри банку щодо його діяльності на

ринку. Рекомендоване оптимальне значення цього показника дорівнює “1”.

Коефіцієнт фондової капіталізації прибутку (k6) обчислюється як співвідношення власних ресурсів банку до коштів, внесених засновниками. Він досить чітко показує ефективність роботи банку і певною мірою характеризує його незалежність від окремих засновників. Рекомендоване значення цього показника автор визначив на рівні коефіцієнта “3”, що свідчить про необхідність трикратного перевищення власного капіталу банку над його статутним фондом. Саме таке співвідношення автор методики вважає оптимальним, і воно свідчить, що власники не “вимивають” отриманого прибутку, а вкладають його у розвиток банківської установи.

Після визначення усіх цих коефіцієнтів (k1-k6) вони нормуються шляхом ділення кожного з них на критерії, умовно кажучи, “ідеального” банку, який, як уже зазначалося, має: k1 = 1, k2 = 1, k3 = 3, k4 = 1, k5 = 1, k6 = 3. Тобто цей банк повинен: вкладати у ризикові (робочі) активи кошти обсягом, що дорівнює власному капіталу; тримати у ліквідній формі кошти в обсязі зобов'язань “до запитання”; мати зобов'язань утричі більше, ніж робочих активів; тримати у ліквідній формі та у вигляді капітальних вкладень кошти в обсязі сумарних зобов'язань; мати капітальні активи в обсязі власного капіталу; мати власний капітал, який утричі перевищує статутний фонд [4, с. 57].

Комплексна (узагальнена) рейтингова оцінка фінансового стану банків за методикою Кромонава визначається з урахуванням “вагомості” кожного коефіцієнта, тобто їх значущості, яку визначено експертним методом і встановлено на рівні: k1 – 45%, k2 – 20%, k3 – 10%, k4 – 15%, k5 – 5%, k6 – 5%. Отже, кінцева формула визначення рівня фінансового стану банків виглядає так (формула 1). Якщо отримане сумарне значення за методикою Кромонава становить вище 40-50 балів, такий банк, згідно з авторським підходом, необхідно вважати достатньо надійним, а якщо нижче 25-30 балів, то надійність банку є сумнівною [9, с. 200].

$$N = 45 k1 + 20 k2 + 10 k3 / 3 + 15 k4 + 5 k5 + 5 k6 / 3 \quad (1)$$

Суттєвим недоліком методики Кромонава є те, що за нею можна розрахувати рейтинг не усіх банків, адже у ній використовується система відсікання, так званий “фільтр Кромонава”. Не підлягають рейтингуванню: банки, сума власного капіталу яких не відповідає встановленим центральним банком нормативам; банки, співвідношення власного капіталу і сумарних зобов'язань яких перевищує 1; банки, 90% і більше власного капіталу яких вилучено в резерв за активними ризикованими операціями, що фактично допускає можливість втрати цих 90% і більше власного капіталу у разі реалізації ризиків; а також банки, які функціонують на ринку менше 5 років.

Незважаючи на її популярність, у методиці Кромонава наявна також низка інших упущень, які не дають їй змоги об'єктивно оцінити фінансовий стан банків. Про деякі з них вказано у процесі аналізу самих коефіцієнтів, але крім того, методика враховує показники лише на конкретну дату, і тому упускає тенденцію їх змінюваності, тобто не враховується чинник часу. Тому банк, у якого з кожним днем погіршується фінансовий стан, за однакових показників у певний момент часу матиме такий же рейтинг, як і банк, що активно розвивається, але до цього був посереднім. Фактично ці банки повинні

мати різну рейтингову оцінку, адже один розвивається, а в іншого погіршується фінансовий стан.

Методика Кромонава абсолютно не враховує особливостей структури активів та пасивів банку, яка має надзвичайно великий вплив на реальний фінансовий стан кожного з банків без винятків. Не враховано ризикованість кредитного портфеля й структуру прибутку, не враховано кваліфікацію та особисті якості вищого керівництва і персоналу, повністю упущено вплив акціонерів та їх здатність підтримувати банк. Підсумовуючи, хочемо зазначити, що ця методика визначає лише фінансовий стан банку на конкретну дату без урахування тенденції – погіршується далі фінансовий стан банку чи покращується. Усе це є її суттєвими недоліками, які негативно позначаються на реалістичності оцінки фінансового стану банків.

Як видно з проведеного аналізу, методика Кромонава потребує удосконалення. Саме над цим працювала О. Б. Ширинська, яка створила свою методику рейтингової оцінки банків. Методика Ширинської враховує низку вихідних положень Кромонава, але додатково передбачено використання показників рентабельності активів і капіталу та їх структури. Для “відсікання” банків використано частку прострочених кредитів у кредитному портфелі. Це є суттєвим нововведенням, адже саме відсутність показників прибутковості та якості кредитного портфеля є одним з головних недоліків методики Кромонава. Проте застосування принципу відсікання, як і в Кромонава, є недоречним, адже рейтингування потребують усі банки, навіть проблемні. Інвестори повинні знати реальний фінансовий стан банків, у які вони вклали кошти.

У методиці Ширинської наявне дворазове збільшення коефіцієнтів і ранжування їх в окремі групи. Дослідниця використала деякі параметри методики Кромонава (власний капітал – ВК, зобов'язання “до запитання” – ЗЗ, сумарні зобов'язання – СЗ, ліквідні активи – ЛА, захищений капітал – ЗК), а також додала свої: прибуток – П, термінові депозитні інструменти – ТД, корпоративні кредити – КК, дохідні активи – ДА, державні цінні папери – ЦП, кошти на поточних і кореспондентських рахунках – К. Новаторством її рейтингу є також присвоєння коригувальних ваг не лише коефіцієнтам, а й групам, до яких вони зараховані. Розглянемо усе це детальніше (формули 2-12) [4, с. 58].

I група – коефіцієнти надійності (вага – 15%):

$$K_{н1} = \frac{ВК}{ДА} \quad (\text{вага} - 50\%); \quad (2)$$

$$K_{н2} = \frac{ЗК}{ВК} \quad (\text{вага} - 50\%). \quad (3)$$

II група – коефіцієнти ліквідності (вага – 35%):

$$K_{л1} = \frac{ЛА}{ЗЗ} \quad (\text{вага} - 35\%); \quad (4)$$

$$K_{л2} = \frac{ЛА + ЗК}{СЗ} \quad (\text{вага} - 35\%); \quad (5)$$

$$K_{л3} = \frac{ЛА}{ДА} \quad (\text{вага} - 30\%).$$

III група – коефіцієнти рентабельності (вага – 15%):

$$K_{р1} = \frac{П}{ВК} \quad (\text{вага} - 50\%); \quad (6)$$

$$K_{р2} = \frac{П}{ДА} \quad (\text{вага} - 50\%). \quad (7)$$

IV група – коефіцієнти якості активів (вага – 20%):

$$K_{я1} = \frac{ТД + ВК}{КК} \quad (\text{вага} - 50\%); \quad (8)$$

$$K_{я2} = \frac{ЦП}{ДА} \quad (\text{вага} - 50\%). \quad (9)$$

V група – коефіцієнти ресурсної бази банку (вага – 15%):

$$K_{рб1} = \frac{ВК}{СЗ} \quad (\text{вага} - 50\%); \quad (10)$$

$$K_{рб2} = \frac{К}{СЗ} \quad (\text{вага} - 50\%). \quad (11)$$

Після присвоєння коригувальних ваг для кожної групи обчислюються їх коефіцієнти шляхом перемноження наведених вище коефіцієнтів на встановлену для кожного з них вагу з подальшим підсумовуванням добуток. Отже, загальний рейтинг банків за методикою Ширинської визначається з урахуванням вагової ролі кожного окремого коефіцієнта та вагової ролі загалом групи, до якої вони належать. Кінцева формула визначення рівня фінансового стану банків (їх рейтингу) розраховується способом, який тут подаємо у стислому та розгорнутому вигляді (формула 13) [4, с. 59].

$$\begin{aligned} R &= 15 K_{н1} + 35 K_{л1} + 15 K_{р1} + 20 K_{я1} + 15 K_{рб1} = \\ &= 15 (0,5 K_{н1} + 0,5 K_{н2}) + 35 (0,35 K_{л1} + 0,35 K_{л2} + \\ &\quad 0,3 K_{л3}) + \\ &+ 15 (0,5 K_{р1} + 0,5 K_{р2}) + 20 (0,5 K_{я1} + 0,5 K_{я2}) + \\ &+ 15 (0,5 K_{рб1} + 0,5 K_{рб2}) = 7,5 K_{н1} + 7,5 K_{н2} + \\ &\quad 12,25 K_{л1} + \\ &\quad + 12,25 K_{л2} + 10,5 K_{л3} + 7,5 K_{р1} + 7,5 K_{р2} + 10 \\ &\quad \quad \quad K_{я1} + \\ &\quad + 10 K_{я2} + 7,5 K_{рб1} + 7,5 K_{рб2} \end{aligned} \quad (13)$$

Як окремий критерій, на додачу до вищеподаних, визначається заборгованість на ринку міжбанківських кредитів, яка обчислюється як співвідношення розміщених та залучених міжбанківських кредитів. Якщо залучені міжбанківські кредити наполовину перевищують надані, то коефіцієнт якості активів перемножується на збільшену вагу – 25%. Відсікання у методиці Ширинської проводиться через показник якості кредитного портфеля, зокрема питому вагу прострочених кредитів. Банк, у кредитному портфелі якого частка простроченої заборгованості перевищує 3%, вилучається з рейтингу [4, с. 59]. На відміну від методики В. Кромонава, О. Ширинська застосовує лише один критерій відсікання, хоча і він є недоцільним.

Таким чином, методика Ширинської є кращою порівняно з методикою Кромонава, але і їй притаманні суттєві недоліки. Серед них: неврахування тенденцій та напряму змінюваності показників фінансового стану банку; неврахування відкритої

валютної позиції, внаслідок якої систематично банкрутують банки (упущено й у Кромонава); система відсікання штучно відкидає з рейтингу банки, які за іншими показниками можуть бути успішними й інформацію про які все одно треба подати (це характерно і для методики Кромонава); структуру активів і пасивів враховано надто поверхово (хоча індексні методики взагалі не здатні якісно врахувати структури активів та пасивів, прибутку і витрат тощо).

Індексні методики оцінювання фінансового стану банків дають змогу комплексно враховувати різні аспекти банківської діяльності і базуються на математичному обрахунку визначених оціночних показників. Здебільшого до них зараховують показники достатності капіталу, показники обсягу і структури зобов'язань, показники ліквідності, прибутковості, структури активів та інші. Незважаючи на поширеність індексних методик, їм притаманні суттєві недоліки, серед яких головними є неврахування напряму зміни показників (покрощення чи погіршення) фінансового стану банків, не враховується вплив зовнішнього середовища, поверхово оцінюється структура активів, капіталу, зобов'язань, прибутку і витрат тощо. Загалом, якісні показники в індексних методиках враховуються побіжно.

Список літератури

1. Азаренкова, Г. Новий підхід до визначення оцінки фінансової стабільності розвитку банку / Г. Азаренкова, О. Головка // Вісник НБУ. – 2009. – №9. – С. 18-21.
2. Бабкіна, І. Державне регулювання ринку рейтингових послуг / І. Бабкіна // Вісник НБУ. – 2012. – №3. – С. 30-33.
3. Батковський, В. А. Рейтингова оцінка діяльності банків / В.А. Батковський // Фінанси України. – 2004. – №5. – С. 145-150.
4. Гумен, І. Складові банківських рейтингів: науково-практичний аспект / І. Гумен // Вісник НБУ. – 2000. – №1. – С. 57-60.
5. Кочетков, В. М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти : [монографія] / В.М. Кочетков. – К. : КНЕУ, 2002. – 238 с.
6. Кочетков, В. М. Організаційно-методологічні основи управління фінансовою стійкістю банку : дис. ... доктора економічних наук : 08.06.01 / Кочетков Володимир Миколайович. – К., 2004. – 378 с.
7. Самородов, Б. Особливості математичної обробки даних при використанні експертних підходів для визначення рейтингів банків / Б. Самородов, О. Тридід, В. Самородов // Вісник НБУ. – 2012. – №1. – С. 18-21.
8. Смерічевський, С. Удосконалення сучасних методик банківського регулювання оцінки кредитоспроможності фізичних осіб / С. Смерічевський, О. Клімова // Вісник НБУ. – 2012. – №2. – С. 28-32.
9. Туркало, Р. І. Фінансовий аналіз комерційного банку: основи теорії, експрес-діагностика, рейтинг : [навч. посібник] / Р. І. Туркало, З. І. Щибоволок. – К. : Слобожанщина, 1999. – 236 с.
10. Шелудько, Н. До визначення фінансової стійкості комерційного банку / Н. Шелудько // Вісник НБУ. – 2000. – №3. – С. 40-43.

РЕЗЮМЕ

Фалюта Андрей

Анализ индексных методик оценивания финансового состояния банков

Исследована сущность и механизм рейтингового оценивания финансового состояния банков за индексным подходом. Рассмотрены исходные положения рейтинговой методики Кромонава и методики Ширинской. Обнаружены преимущества и недостатки присущие методикам Кромонава и Ширинской в частности, и индексным методикам в общем. Определены главные направления усовершенствования методик рейтингового оценивания финансового состояния банков.

RESUME

Falyuta Andriy

Analysis of index methods of evaluating of financial condition of banks

This paper examines the nature and mechanism of rating evaluation of the financial condition of banks while using the index approach. It looks at initial positions of the rating methodology devised by Kromonov and Shyryn's'ka and shows advantages and drawbacks of these two methodologies as well as other index methodologies in general. The paper also defines the main spheres in which the methodologies of rating evaluation of the financial condition of banks can be improved.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2012 р.